

İNGİLİS DİLİNDƏ ZƏRFLƏR SUBSTANTİVLƏŞMƏ MÜSTƏVİSİNDƏ

Röya Abdurahmanova

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: abdurr.roya@adu.edu.az

Xülasə. Məqalədə ingilis dilində ifadə və cümlələrdə mövcud olan zərflərin, eləcə də dərəcə zərflərinin substantivləşməsi müzakirə olunur. Bundan əlavə, məqalədə zərflərin substantivləşməsini nümayiş etdirən müxtəlif nümunələr təqdim olunur.

Açar sözlər: zərf, transformasiya, nitq hissəsi, dərəcə zərfləri.

ADVERBS IN ENGLISH AT THE LEVEL OF SUBSTANTIATION

Roya Abdurahmanova

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines the substantiation of adverbs and adverbs of degree present in English phrases and sentences. In addition, the article presents various examples demonstrating the substantiation of adverbs.

Keywords: Adverb, transformation, parts of speech, adverbs of degree.

НАРЕЧИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ НА УРОВНЕ СУБСТАНТИВАЦИИ

Роя Абдурахманова

Азербайджанского Университета Языков, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматривается субстантивация наречий и наречий степени, присутствующих во словосочетаниях и предложениях английского языка. Кроме того, в статье представлены различные примеры, демонстрирующие субстантивацию наречий.

Ключевые слова: наречие, преобразование, части речи, наречия степени.

1. Giriş

İngilis dilində substantivləşmə hadisəsi qrammatikanın mühüm tərkib hissəsidir. Ayrı-ayrı nitq hissələri təhlil olunarkən substantivləşmə prosesi də nəzərə alınır. Buna görə də substantivləşmə ayrıca bir qrammatik mövzu kimi müəyyən müddət ərzində diqqətdən kənar qalmışdır. Məhz son dövrlərdə bu mövzunun diqqət mərkəzində olması onun hər hansı bir nitq hissəsindən kənarında mövcudluğu barədə bizi düşünməyə vadar etmişdir. Odur ki, substantivləşmə əksər dilçilər tərəfindən yalnız sifətin nitq hissəsi kimi ismin qrammatik xüsusiyyətlərini qəbul etməsi şablon fikrindən daha geniş anlayış kimi qəbul edilir. Buna Y.M. Sadiqovanın “Çağdaş İngilis və Azərbaycan dillərində substantivləşmə” adlı dissertasiyasında belə bir tərif verilir: “*Substantivləşmə isim olmayan nitq hissələrinin cümlədə isim mövqeyində çıxış etməsi deməkdir*” [1]. A. Şaxmatov isə zərf, nida, predikativ konstruksiyaların da ismə keçmə mümkünlüyünü qeyd etmişdir [2, s.51].

Sözün cümlədə isim mövqeyində çıxış etməsi isə onun ismə məxsus sözdəyişdirici şəkilçilər qəbul edərək, müvafiq cümlə üzvü vəzifəsində işlənməsi sayəsində baş tutur. Ancaq burası da var ki, ismə xas olan morfoloji əlamət və sintaktik vəzifələr bütün dillər, o cümlədən ingilis və Azərbaycan dilləri üçün eyni deyildir.

Müxtəlif müəlliflər bu prosesə fərqli adlar vermişlər: bunlardan biri də konversiyadır. İngilis dilində konversiya hadisəsinin ətraflı tədqiqi A. Smirnitskinin adı ilə bağlıdır. A. Smirnitski konversiya - derivasiya yolu ilə yeni söz yaratmağın mümkün olduğunu qeyd etmişdir. Buna görə də dilin lüğət tərkibindəki olan sözlərin çoxu sadə kökdən ibarət olub müxtəlif nitq hissələrinə mənsub olmuşlar [3]. Nitq hissəsi kimi zərfin konversiya yolu ilə digər nitq hissəsinə çevrilməsi barəsində T. Barabaş qeyd etmişdir [4].

2. İngilis dilində zərflərin xüsusiyyəti

Substantivləşməyə məruz qalan nitq hissələrindən biri də zərfdir, lakin substantivləşmiş zərflərdən danışmadan əvvəl zərfin nitq hissəsi kimi xüsusiyyətlərinə nəzər salmaq zəruridir. Zərf və ona xas olan xüsusiyyətlərin öyrənilməsi qrammatikada həmişə diqqət mərkəzində olan problemlərdən olmuşdur. Bu xüsusiyyətlərin araşdırılması və onlarla bağlı məlumatların əldə edilməsi vacib məsələlərdən biri hesab olunur. Mövzu ilə bağlı bir sıra dilçilər tədqiqatlar aparmış və buna uyğun olaraq da məsələ ilə bağlı dərsliklər, kitablar, məqalələr dərc olunmuşdur. Məqalənin əsasını ingilis dilində zərflərin substantivləşməsinin araşdırılması, təsnifatı, nümunələr vasitəsilə onların izah verilməsi, cümlədə işlənmə mövqelərinin təyin edilməsi, dildə istifadə qaydaları və formalarının müəyyən edilməsi təşkil edir. Substantivləşmiş zərflər bədii ədəbiyyat nümunələri vasitəsilə izah olunmuşdur.

Əksər dillərdə eləcə də ingilis dilinin qrammatikasında zərflər, əsasən, feilləri, sifətləri və ya digər zərfləri xarakterizə etmək üçün istifadə olunur. Onlar, adətən, cümlənin digər hissəsində təsvir olunan hərəkətin və ya vəziyyətin tərz, vaxtı, yeri, tezliyi və ya dərəcəsi haqqında əlavə məlumat verirlər. Zərflər aşağıdakı suallardan birinə cavab verir: Nə vaxt? Harada? Niyə? Necə? Hansı şərtlər altında? və Nə dərəcədə?

Məsələn: *He was walking slowly away, all the while looking downward* [5].

(O, aşağı baxaraq yavaşca uzaqlaşdı...)

Nümunədəki cümlədə təqdim olunmuş zərf (*slowly*) feili yəni cümlənin xəbərini (*was walking*) xarakterizə edir.

..... *extremely talented adolescents* [6, s.68].

(..... *olduqca istedadlı yeniyetmələr*)

People Asperger Syndrome must be extremely talented in their vocation to make up for challenges in social skills [7, s.62].

(*Asperger sindiromlu insanlar peşələrində sosial qabiliyyətlərində çətinliyi öhdələrinə götürmək baxımından çox istedadlı olurlar*).

Hər iki nümunədəki zərf (*extremely*) isə sifətin (*talented*) dərəcəsini göstərir, yəni onu xarakterizə edir.

...*quite recently there was little evidence to support them* [8, s.9].

Nəhayət, bu nümunədəki zərf (*quite*) isə digər bir zərfin (*recently*) dərəcəsini bildirərək onu xarakterizə edir.

Zərflər adətən sifətə *-ly* şəkilçisi əlavə edilməklə əmələ gəlir (məsələn, *quickly, slowly, happily, sadly*) [9, s.93; 103; 10, s.71]. Bununla belə, bütün zərflər *-ly* ilə bitmir və sonu *-ly* ilə bitən bəzi sözlər zərf deyil (məsələn, *lonely, friendly, likely*) [11]. İngilis dilinin qrammatikasında zərflərin cümlədə söz sırası baxımından yerləşməsi də müzakirə olunan məsələlərdən biridir [12, s.55].

3. Zərflərin substantivləşməsi

İngilis dilində maraqlı bir hadisə zərflərin substantivləşməsidir ki, bu da zərfdən isim kimi istifadə etmək deməkdir. Bu mümkündür, çünki ingilis dili sifətlərdən (məsələn, *beauty - beautiful*) və feillərdən (məsələn, *to love-love*) isimlərin əmələ gəlməsinə imkan verir. Zərf substantivləşdikdə ismin qrammatik xüsusiyyətlərini qəbul edir, məsələn, cümlənin mübtədası tamamlığı və s. kimi fəaliyyət göstərə bilər (məsələn, *happily/happiness, surely/sureness*).

Bir çox dünya dillərində zərflərin substantivləşməsi məhsuldar və daha geniş yayılmış bir prosesdir. Lakin, ingilis dilində bu hal özünü çox nadir hallarda biruzə verir. Buna baxmayaraq, zərflərin substantivləşməsi müxtəlif məzmunlu mətnlərdə və müxtəlif məqsədlər üçün baş verir. İngilis dilində zərflərin substantivləşməsinin bəzi növləri var və onların hər biri özünəməxsus semantik və sintaktik xassələrə, üsluba malikdir.

Substantivləşə bilən nitq hissələrindən biri olan zərf haqqında bəzi müəlliflər onun konversiya yolu ilə ismə çevrilə biləcəyini də qeyd edir, belə ki, T. Barabaş zaman və yer zərflərinin konversiya yolu ilə ismə çevrilə biləcəyini qeyd edir [4]. Aşağıdakı nümunələrdə onların substantiv xüsusiyyətlərini müvafiq tərkiblərdə görə bilərik.

Məsələn: *I have not met her before today* (Mən əvvəllər onu görməmişəm) [13, s.13].

There was no answer from outside (Kənardan cavab yox idi) [14, s.71].

Have you read today's newspaper? (Siz bu günkü qəzeti oxumusunuz?) [15, s.8].

Today is my birthday (Bu gün mənim ad günüdür).

Substantivləşmiş zərflərin içərisində daha çox *today, tonight, tomorrow*-u görmək olar.

Zərflərin substantivləşdirilməsinin ən geniş yayılmış növlərindən biri tərz-hərəkət zərflərinin isimləşməsidir. Tərzi-hərəkət zərfləri bir hərəkətin necə yerinə yetirildiyini və ya bir vəziyyətin necə yaşandığını göstərən zərflərdir. Onlar tez-tez *-ly* şəkilçisi ilə bitir və feilləri və ya sifətləri xarakterizə edə bilər (məsələn, *quickly, slowly, softly, loudly, happily*). Onlar isim kimi istifadə edildikdə, bir şeyin edilmə və ya yaşanma tərzinə istinad edirlər. Məsələn: *He walked quickly to the store* (zərf) [16, s.126].

4. Dərəcə zərflərinin substantivləşməsi

Zərflərin substantivləşməsinin digər bir növü dərəcə zərflərinin nominallaşdırılmasıdır. Dərəcə zərfləri hər hansı bir xüsusiyyətin dərəcəsini və ya

intensivliyini göstərmək üçün sifətləri və ya digər zərfləri xarakterizə edən zərflər hesab edilir (məsələn, *very, extremely, quite, almost, barely*). Onlar isim kimi istifadə edildikdə, əlamətin müəyyən bir dərəcəsinə və ya səviyyəsinə istinad edirlər. Məsələn:

She is very smart (dərəcə zərfi) [17, s.31].

She has a high degree of intelligence (dərəcə zərfindən törəmə isim) [18, s.43].

Bu misalda “*very*” dərəcə zərfi insanın malik olduğu intellekt səviyyəsini göstərən “*degree*” isminə çevrilir. Dərəcə zərflərinin substantivləşməsi dəqiq və ya nüanslı fərqlər yaratmaq və ya müxtəlif xüsusiyyətlər arasında müqayisə və ya üstünlük dərəcələrini ifadə etmək üçün faydalı ola bilər.

5. Sabit ifadələrdə və cümlələrdə substantivləşmiş zərflər

Daha az hallarda konkret kontekstdə baş verən zərflərin substantivləşmə hadisəsinin başqa növləri də var. Bəzi zərflər heç bir morfoloji dəyişikliyə məruz qalmadan isim funksiyasını yerinə yetirə bilər, xüsusən də sabit ifadələrdə və ya idiomlarda (məsələn, *by and large, in short, no ifs, ands or buts*).

Cümlə zərfləri yalnız bir feil və ya sifət deyil, bütün cümləni xarakterizə edən zərflərdir. Onlar tez-tez danışanın cümlənin məzmununa münasibətini və ya fikrini bildirirlər (məsələn, *fortunately, unfortunately, frankly, honestly, clearly*). Onlar isim kimi işləndikdə cümlənin keyfiyyətini, xüsusiyyətini və ya danışanın münasibətini xarakterizə edir. Məsələn:

Frankly, I don't care (cümlə zərfi) [19, s.59].

His frankness surprised me (cümlə zərfindən törəmə isim) [20].

Bu misalda “*frankly*” cümlə zərfi səmimi və ya dürüst olma keyfiyyətini ifadə edən “*frankness*” isminə çevrilmişdir. Cümlə zərflərinin substantivləşməsi natiqin münasibətini və ya fikrini daha birbaşa və ya təkidli şəkildə ifadə etmək və ya konkret diskurs və ya janrın xüsusiyyətlərini (məsələn, siyasi nitqin açıqlığı) təsvir etmək üçün faydalı ola bilər.

Nəticə. İngilis dilində zərflərin substantivləşmənin tədqiqi və təhlili bizi aşağıdakı nəticəyə gəlməyə təhrək edir:

İngilis dilində bütün zərflər deyil, bəzi zərflər substantivləşə bilər. İngilis dilində, əsasən, yer və zaman zərfləri konversiya yolu ilə ismə çevrilir.

Ümumiyyətlə, ingilis dilində zərflərin substantivləşdirilməsi natiqlərə və yazıçılara mürəkkəb mənaları və münasibətləri yığcam və effektiv şəkildə ifadə etməyə imkan verən faydalı və çox yönlü bir prosesdir. Zərflər ismə çevrildikdə onlar hərəkətin və ya halın nəinki tərzini, zamanını, yerini, dərəcəsini, həm də onunla bağlı keyfiyyət, xüsusiyyət və ya münasibəti çatdırı bilirlər. Bununla belə, hər hansı linqvistik vasitədə olduğu kimi, zərflərin də substantivləşməsinin effektivliyi nitqin kontekstindən, registrindən və məqsədindən asılıdır və ondan düzgün və məqsəduyğun şəkildə istifadə edilməlidir. Üstəlik, substantivləşmiş zərflərin istifadəsi bəzən qeyri-müəyyənlik və ya çəşqınlıq yarada bilər, xüsusən də isim forması tanış deyilsə və ya bir neçə mənaya malikdirsə, mövcud vəziyyət mənəni anlamaqda çətinlik yaradır. Buna görə də, zərflərin substantivləşməsinin potensial

təsirlərini nəzərə almaq və ondan nəzərdə tutulan mənanı aydınlaşdıran şəkildə istifadə etmək vacibdir. İstənilən linqvistik hadisədə olduğu kimi, onun funksiyasını, məhdudiyyətlərini və variasiyalarını dərinlən dərk etmək ingilis dilində effektiv ünsiyyət üçün çox vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Sadıqova Y.M. (2012), Çağdaş İngilis və Azərbaycan dillərində substantivləşmə. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. Avtoreferatı. Bakı, 44.
2. Шахматов А.А. (1941), Синтаксис русского языка, 620.
3. Смирницкий А.И. (1953), Так называемая конверсия и чередование звуков в английском языке. Иностранный язык в школе, No.5, 14-19.
4. Барабаш Е.В. (1983), Грамматика английского языка. Москва: Высшая школа, 240.
5. Thomas R.S. (2023), *Slow Dance in a Winter Garden*. New York, Austin Macauley Publishers, 256.
6. Dubey M.N. (2005), *Gifted and Talented Education*, New Delhi, Mittal Publications, 206.
7. Grandin T., Duffy K. (2008), *Developing talents: Careers for individuals with asperger syndrome and high functioning autism*. The USA, Autism Asperger Publishing Company, 185.
8. Kuhaneck H., Spitzer S.L. (2022), *Making play just right: Unleashing the power of play in occupational therapy*. Burlington, Jones & Barlett Learning, 350.
9. Cinque G. (1999), *Adverbs and Functional Heads*. Oxford, Oxford University Press, 288.
10. Butts E. (2004), *Idioms for Aliens: A Grammar Revue of Plays and Verse*. Gainesville, Maupin House, 119.
11. Biber D. (2000), *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London, University College, 1204.
12. Protopopescu D. (2014), *A Syntactic Approach to Adverbs in English And Romanian Temporal and Aspectual Adverbs*. Bucharest, Bucharest University, 220.
13. Peacock W.F. (1873), *The Track Shown; The Criminal was Indicated*. London, F. Farah, 279.
14. Reynolds B.J. (2007), *Louisiana Coffee with Lots of Cream*. Bloomington, Xlibris, 337.
15. Logan W. (2010), *Bloodied Brains & Bureaucrats*. Raleigh, Lulu, 288.
16. Deaver J. (2002), *The Stone Monkey*. New York, Simon & Schuster, 432.
17. Littell E. (1878), *The Living Age*. Boston, Ulan press, 634.
18. Artur T.S. (1851), *Tales from Life*. Pennsylvania, 474.
19. Silverstein A. (2015), *Human Communication: Theoretical Explorations*. Taylor & Francis, 276.
20. Manterfield L. (2023), *All our Lies are True*. Brookline, Steel Rose Press, 284.